

فارسی‌نویسی فیلسوفان مسلمان

علیرضا نجف‌زاده تربتی*

چکیده

در قرون اولیه تاریخ اسلام، در فلسفه و سایر علوم هیچ کتابی به زبان فارسی نوشته نشده است و تمامی دانشمندان مسلمان که اکثر آنها هم ایرانی بوده‌اند، آثار علمی خود را به زبان عربی نگاشته‌اند. از قرن چهارم هجری به بعد، فلاسفه ایرانی در کنار تألیفات فراوانی که به زبان عربی داشته‌اند، بتدریج آثار اندکی را به زبان فارسی خلق کرده‌اند که از آن جهت که جاده فارسی‌نویسی را برای دانشمندان دوره‌های بعد هموار نموده است، بسیار ارزشمندند. آنها زمانی این کار را آغاز کرده‌اند که زبان فارسی پس از یک دوره فترت، آمادگی و گنجایش لازم برای ادای مفاهیم و معانی انتزاعی فلسفی را نداشته است. ابن‌سینا و شاگردان او، ناصرخسرو، سهروردی، باباافضل کاشانی، خواجه نصیرالدین طوسی، قطب‌الدین شیرازی و دیگران، در تدوین نگاشته‌های فلسفی به زبان فارسی سهم بسزایی داشته‌اند. تلاش آنها در معادلسازی اصطلاحات فلسفی به زبان فارسی، زمینه را در روزگار ما برای خلق آثار فلسفی پخته‌تر فراهم کرده است. این جستار به روش توصیفی - تحلیلی، علل زبانی و ادبی غلبه زبان عربی در نگاشته‌های فلسفی را بررسی نموده و با معرفی مهمترین تألیفات فلسفی به زبان فارسی، نقش

۱۲۳

* استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه فردوسی مشهد؛ najafzadeh@um.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۹۸/۳/۱۳

تاریخ دریافت: ۹۷/۱۲/۱۵

آنها را در توسعه و غنی‌سازی این زبان برای انتقال دانشهای فلسفی تبیین ساخته است. در پایان نیز به تأثیر آثار ترجمه شده از متون فلسفه غرب بر پرباری گنجینه لغات فارسی و ضرورت نگارش فلسفه به زبان فارسی در عصر حاضر که عربی‌دانی در آن بشدت کاهش یافته است، میپردازد.

کلیدواژگان: اصطلاحات فلسفی، فارسی‌نویسی، زبان عربی، فیلسوفان مسلمان، ترجمه، معادلسازی.

* * *

مقدمه

در قرون اولیه اسلامی کتابهای فلسفی همه به زبان عربی نگاشته میشد، اما از قرن چهارم هجری به بعد، دانشمندان ایرانی کار تألیف آثار علمی به زبان فارسی را آغاز کردند.^(۱) آثار این دانشمندان اگرچه در مقایسه با آثار عربی آنها اندک است، اما همان آثار محدود از آن جهت که راه فارسی‌نویسی را برای دوره‌های بعد (تا به امروز) هموار نموده بسیار با ارزش است. برای آنکه ارزش کار و سختی و رنجی که این دانشمندان برده‌اند و دلیری و مجاهدتی که در این راه بخرج داده‌اند بهتر نمایان گردد، ضروری است اوضاع سیاسی و اجتماعی آن زمان و جایگاه و امکانات زبان فارسی را در قرون نخستین بعد از اسلام مرور کنیم تا دست‌کم علل زبانی و ادبی، عربی‌نویسی دانشمندان ایرانی و غلبه این زبان در نگارش کتابهای علمی را دریابیم.

علل تازی‌نگاری در نگارش کتابهای علمی

در میان آنهمه آثار ارزشمند و فاخری که دانشمندان ایرانی تا پایان قرن سوم ۱۲۴ هجری تألیف کرده‌اند، حتی یک کتاب ساده کم‌مایه هم به زبان فارسی بچشم نمیخورد. در کنار انگیزه‌های دینی و سیاسی، عامل بسط و گسترش زبان عربی و مشکلات زبان فارسی و امکانات اندکش در آن روزگار برای ادای مطالب علمی را باید از مهمترین اسباب تازی‌نگاری نویسندگان ایرانی در نظر گرفت. با گشوده شدن مرزهای ایران بدست سپاهیان مسلمان و توسعه تصرفات خلفای عرب تا نواحی شرقی، ایرانیان چون آیین اسلام را حق یافتند در مدت

